וְחַד מִינַּייהוּ קָטָנִי – ואחד מהעדים טעה בשָׁעָה אחת וְעוד מַשֶּׁהוּ. שאם היה המעשה בסוף שלש, יש לתלות שזה שאמר 'חמש' התכוין לתחילת חמש וטעה בשעה ומשהו, ואם היה המעשה בתחילת חמש יש לתלות שזה שאמר 'שלש' התכוין לסוף שלש וטעה בשעה ומשהו.

רבא דוחה את דברי אביי: אֲזַל [–הלך] רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוּדָה – בנו של רב יהודה, וּאֲמַרָהּ לִשְׁמַעְתְּתָא קַמֵּיהּ דְּרָבָא – ואמר את שמועת אביי זו לפני רבא. אָמַר לו רבא, וכי אפשר לומר שלדעת רבי יהודה אדם טועה רק בשעה ומשהו, הלא לפי זה יקשה מדוע הכשיר את העדות כשאחד אומר שלש ואחד אומר חמש. וּמַה אִילּוּ דַּיְיקִינַן בְּהָנֵי סָהֲדֵי – הלא אילו היינו בודקים עדים אלו ומדקדקים בדבריהם, ומוצאים דְּהַאי דְּקָאָמַר [–שזה שאמר] 'שָׁלֹשׁ' כוונתו לומר שהיה המעשה בְּתְחִילַּת שָׁלֹשׁ, וְהַאי דְּקָאָמַר [–וזה שאמר] 'חָמֵשׁ' כוונתו לומר שבְּסוֹף חָמֵשׁ הָיה, וְאם אכן לכך היתה כוונתם ודאי הָוְיָא [–היתה] זו ודאי עֵדוּת מוּכְחֶשֶׁת, שהרי יש ביניהם הפרש של כמעט שלש שעות, ולדברי אביי אין אדם טועה בשיעור כזה, וְלֹא קָתָנֵי – ולא היינו הורגים את הנידון על פי עדות זו. וְאם כֵּן אֲנַן נַיקוֹם וְנִקְטֵיל מַפְּקָא – עתה שאיננו יודעים מה היתה כוונתם וכי נקום ונהרגנו מספק, וְרַחֲמָנָא אָמַר – והרי אמרה התורה (דברים לה כד, כה) 'וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה' 'וְהִצִּילוּ הָעֵדָה', ומכאן שיש לחפש אחר זכותו של הרוצח ולהצילו ממיתה ככל שבידינו. ואם כן למה עלינו לקרב את עדותם זה לזה כדי שנוכל להורגו על פיה, ולתלות שזה שאמר שלש נתכוין לסוף שלש וזה שאמר חמש נתכוין לתחילת חמש, הלא אדרבה יש לנו להרחיק את עדותם עד כמה שאפשר כדי להצילו.

רבא מפרש את מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה באופן אחר: אֶלָּא אָמַר רָבָא, לְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר אָדָם טוֹעֶה שָׁתֵּי שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ, וּלְדִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה אָדָם טוֹעֶה שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ. לְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר שמכשיר את העדות באופן שאחד מהעדים אמר שהיה המעשה בשתים ואחד אמר שבשלש היה, אָדָם טוֹעֶה שָׁתֵּי שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ, וּמַעֲשֶׂה כִּי הָוָה [–וכשהיה המעשה], אוֹ בְּתְחִלַּת שָׁתַיִם הָיָה אוֹ בְּסוֹף שָׁלֹשׁ הָיָה, וְנִמְצָא דָּחֵד מִינַּייהוּ קָטָנִי [–שאחד מהם טעה] בְּשָׁתֵּי שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ. שכן גם אם נרחיק את עדותם זה מזה ככל שנוכל, ונאמר שהיה המעשה בתחילת שתים, וזה שאמר 'שלש' התכוין לסוף שלש, או שנאמר שהיה המעשה בסוף שלש וזה שאמר 'שתים' התכוין לתחילת 'שתים', הרי לא הקדימו או איחרו את המעשה ביותר משתי שעות חסר משהו, ומשום שינוי זה אין עדותם נפסלת, שכן אדם עשוי לטעות בשיעור זמן כזה. וּלְדִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה המכשיר גם באופן שאחד אמר שלש ואחד אמר חמש, אָדָם טוֹעֶה שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ. מַעֲשֶׂה כִּי הָוָה [–וכשהיה המעשה], אוֹ בְּתְחִלַּת שָׁלֹשׁ הָיָה אוֹ בְּסוֹף חָמֵשׁ הָיָה, וְנִמְצָא דָּחֵד מִינַּייהוּ קָטָנִי שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת חָסֵר מַשֶּׁהוּ. שכן גם אם נאמר שהיה המעשה בתחילת שלש וזה שאמר 'חמש' התכוין לסוף חמש, או שהיה המעשה בסוף חמש וזה שאמר 'שלש' התכוין לתחילת שלש, הרי לא הקדימו או איחרו את המעשה ביותר משלש שעות חסר משהו, ומאחר שאדם עשוי לטעות בשיעור זמן כזה עדותם קיימת.

הגמרא מקשה על ביאור רבא בדברי רבי מאיר ורבי יהודה מתחילת דברי המשנה בסנהדרין: תָּנַן – שנינו ברישא של המשנה בסנהדרין (מ.) שהובאה לעיל, הָיוּ בּוֹדְקִין (אותו) [אוֹתָן] – את העדים] בָּשָׁבָע חֲקִירוֹת, בְּאֵיזוּ שָׁבוּעַ – באלו שבע שנים מתוך שבע שביעיות השנים של היובל היה המעשה, בְּאֵיזוּ שָׁנָה של השבוע היה המעשה, בְּאֵיזֶה חֹדֶשׁ בשנה היה, בְּכַמָּה [–באיזה יום] בַּחֹדֶשׁ היה, בְּאֵיזֶה יוֹם בשבת [–בשבוע] היה, בְּאֵיזוֹ שָׁעָה ביום היה, וּבְאֵיזֶה מָקוֹם היה. ומלבד שבע חקירות אלו היו מוסיפים לבודקם בבדיקות נוספות אודות פרטי המעשה, וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. (וְתַנְיָא) [וְתָנֵן] – ושנינו בהמשך דברי המשנה, מַה בֵּין חֲקִירוֹת לְבְדִיקוֹת, בחֲקִירוֹת אם אָמַר אֶחָד מֵהֶן אֵינִי יוֹדֵעַ להשיב על אחת מהן, עֵדוּתָן בְּטֵלָה. ואילו בִּבְדִיקוֹת, אֲפִילּוּ אם שְׁנֵיהֶם אוֹמְרִים אֵין אֲנוּ יוֹדְעִים פרט מסוים מכל מקום עֵדוּתָן קַיֶּמֶת.

וַהֲוֵינַן בָּהּ – ושאלנו בדין זה, מַאי שְׁנָא [–במה שונה] דין חֲקִירוֹת שאם אמר אחד העדים 'איני יודע' עדותם בטילה, וּמַאי שְׁנָא [–ובמה שונה] דין בְּדִיקוֹת שאפילו אם לא ידעו שניהם להשיב עליהן שעדותם קיימת. וְאָמְרִינַן – והשבנו, בחֲקִירוֹת אם אָמַר אֶחָד מֵהֶן אֵינִי יוֹדֵעַ עֵדוּתָן בְּטֵלָה, משום דְּהָוְיָא לָהּ [–שזו היא] עֵדוּת שֶׁאִי אַתָּה יָכוֹל לְהַזִּימָהּ. שכן הזמת העדות היא רק על ידי שבאה כת אחרת של עדים ואומרת לראשונים, כיצד אתם אומרים שהיה המעשה בזמן פלוני ובמקום פלוני, הלא באותו זמן הייתם עמנו במקום אחר, שבאופן זה נענשים העדים הראשונים באותו עונש שבאו לחייב את זה שהעידו עליו, שנאמר בעד זומם (דברים יט יט) 'וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו'. אבל אם הוכחשו העדים בדרך אחרת אינם נענשים. והלכה בידינו שכל עדות שאי אפשר להזימה פסולה. לפיכך אם לא ידעו העדים לומר באיזה זמן ובאיזה מקום היה המעשה, ואי אפשר להזימם, עדותם פסולה. אבל בִּבְדִיקוֹת שאינן בזמן ובמקום המעשה, אף אם לא ישיבו עליהן העדים, עדיין עֵדוּת שֶׁאַתָּה יָכוֹל לַהֲזִימָהּ הִיא, ועל כן גם אם אמרו עליהן 'איני יודע' עדותם קיימת.

מסיקה הגמרא את קושייתה: וְאִי אָמְרַתְּ טָעֵי אֵינִישׁ כּוּלֵּי הַאי – ואם תאמר שאדם טועה בשיעור גדול כל כך, לרבי מאיר בשתי שעות חסר משהו, ולרבי יהודה בשלש שעות חסר משהו, הלא אף לאחר שהשיבו העדים על הַחֲקִירוֹת דְּאִיזוּ שָׁעָה, נַמִּי [–גם כן] עֵדוּת שֶׁאִי אַתָּה יָכוֹל לַהֲזִימָהּ הִיא. שהרי אם יאמרו העדים המזימים עמנו הייתם באותה שעה, עדיין אין הם מוזמים בכך, משום דְּאָמְרִי מַטְעֵי קָטָנִין – שהרי יכולים הם לומר טעינו בשעות, ואף שבאותה שעה שהעדנו אמנם היינו במקום אחר, מכל מקום היינו באותו מקום שהעדנו עליו שעתים או שלש חסר משהו קודם לכן או לאחר מכן, וראינו שם את המעשה. מתרצת הגמרא: דְּיָהֲבִינַן לְהוּ כּוּלֵּי טָעוּתַיְיהוּ – אכן נותנים לעדים את כל השעות שהם עלולים לטעות בהן, ומכל מקום ניתן להזימם אם יאמרו המזימים עמנו הייתם כל אותן שעות.

הגמרא מפרשת באיזה אופן תיתכן הזמה לשיטת רבי מאיר: לְרַבִּי מֵאִיר הסובר שאדם טועה בשתי שעות חסר משהו, יָהֲבִינַן לְהוּ – נותנים לשני עדים אלו שאחד מהם אמר 'שתים' ואחד אמר 'שלש' את כל הזמן שמִּתְּחִילַּת הַשָּׁעָה הָרִאשׁוֹנָה עַד סוֹף חָמֵשׁ שעות. לזה שאמר 'שתים' נותנים מתחילת השעה הראשונה עד סוף השעה הרביעית, ואם יאמרו לו המזימים עמנו היית בשעה השניה, בידו לומר אכן לא היה המעשה באותה שעה שאמרתי אלא לפניה או לאחריה, וטעיתי בחשבון השעות. ולזה שאמר 'שלש' נותנים מתחילת השעה הראשונה עד סוף החמישית, ואם יאמרו לו עמנו היית בשעה השלישית בידו לומר טעיתי בשתי שעות לפניה או לאחריה. מוסיפה הגמרא: וּבְרֵישׁ הוּא דְּיָהֵיב לְהוּ מַעְיקְרָא טָפֵי – ולכאורה מן הדין היה לנו לתת לזה שאומר 'שתים' שעה נוספת בהתחלה, שכן יתכן שהיתה כוונתו לתחילת השעה השניה, וטעה בשתי שעות והיה המעשה בשעה האחרונה של הלילה הקודם. אֶלָּא שאין נותנים לו אותה משום שבֵּין יָמָא לְלֵילְיָא לֵית טָעוּ אֵינִישׁ – בין יום ללילה אין בני אדם טועים, ועל כן אם אמרו המזימים שהיו עמו מתחילת השעה הראשונה אינו יכול לומר שהיה המעשה בשעה האחרונה של הלילה וטעה בשעות, שהרי לא היה טועה בשעה זו לחשוב שהיא שעה השניה של היום.

הגמרא מפרשת באיזה אופן תיתכן הזמה לשיטת רבי יהודה: וּלְרַבִּי יְהוּדָה יָהֲבִינַן לְהוּ [–נותנים להם] את כל הזמן שמִּתְּחִילַּת הַשָּׁעָה הָרִאשׁוֹנָה וְעַד סוֹף השעה הַשִּׁשִּׁית. לזה שאמר 'שלש' נותנים את כל הזמן הזה, ואם יאמרו לו המזימים עמנו היית בשעה השלישית, בידו לומר אכן לא היה המעשה באותה שעה שאמרתי אלא שלש שעות לפניה או לאחריה, וטעיתי בחשבון השעות. ולזה שאמר 'חמש' נותנים מתחילת השעה השניה עד סוף הששית, ואם יאמרו לו עמנו היית בשעה החמישית בידו לומר טעיתי שלש שעות לפניה או לאחריה. מוסיפה הגמרא, וּבְרֵישׁ הוּא דְּיָהֵיב לְהוּ מַעְיקְרָא טָפֵי – ולכאורה מן הדין היה לנו לתת לזה שאומר 'שלש' שעה נוספת בהתחלה, שכן יתכן שהיתה כוונתו לתחילת השעה השלישית, וטעה בשלש שעות, והיה המעשה בשעה האחרונה של הלילה.

אֶלָּא שאין נותנים לו שעה נוספת זו, משום שֶׁבֵּין יָמָא לְלֵילְיָא **לֹא** **טָעֲוּ אֵינָשֵׁי** – שבין יום ולילה לא טועים בני אדם. וכמו כן בְּדִין הוּא **דְּנֵיתִיב לְכַמִּיהּ טְפֵי** – ומן הדין היה ראוי שניתן לזה שאומר 'חמש' שעתיים נוספות לאחר השעה השישית, שהן השעה השביעית והשמינית. **אֶלָּא** שאין נותנים לו שעות אלו משום שֶׁבְּחֲמֵשׁ הַחֲמָה נמצאת בְּצַד מִזְרָח של הרקיע, ואילו בְּשֵׁשׁ הַחַמָּה נמצאת בְּצַד מַעֲרָב של הרקיע, ועל כן אין בני אדם טועים ומחליפים ביניהם. לפיכך אם אמר שהיה המעשה בחמש ואמרו לו המזימים עמנו היית מהשעה הראשונה עד סוף השעה השישית הרי זו הזמה, שכן לא יתכן שהיה המעשה בשעה השביעית וטעה העד וסבר שהיא השעה החמישית.

הגמרא חוזרת למחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה במשנתנו לענין חמץ, ומקשה ממנה על מה שביאר אביי לעיל בשיטתם לענין עדות: **תָּנַן** – שנינו במשנתנו, **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, אוֹכְלִין** את החמץ **כָּל חֲמֵשׁ** השעות הראשונות של יום י"ד, **וְשׂוֹרְפִין** אותו **בְּתְחִילַּת שֵׁשׁ**. ואף שזמן איסורו מן התורה הוא בתחילת שבע, יש לחשוש לטעות בשעה אחת, ואם נתיר את החמץ בשעה השישית יבואו להתירו בשעה השביעית, משום שיסברו בטעות שהיא השישית. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אוֹכְלִין** את החמץ **כָּל אַרְבַּע** שעות הראשונות, **וְתוֹלִין** [–ומשהים] אותו **כָּל חֲמֵשׁ**, שבאותה שעה הוא כבר נאסר באכילה, אך אין צריך לשורפו ועדיין הוא מותר בהנאה. **וְשׂוֹרְפִין** אותו רק **בְּתְחִילַּת שֵׁשׁ**, לפי שבאותה שעה הוא נאסר אף בהנאה. מקשה הגמרא: לְפִי הלשון הראשונה בדברי **אַבַּיֵי אַלִּיבָּא** [–בשיטתו] **דְּרַבִּי מֵאִיר** לגבי עדים המכחישים זה את זה בשעות, **דְּאָמַר אֵין אָדָם טוֹעֶה** בשעות **וְלֹא בְּלוּם, נֵיכוֹל כּוּלָּהּ שִׁית** – הלא יש להתיר את החמץ באכילה כל השעה הששית, שכן מן התורה אין החמץ נאסר אלא בתחילת השעה השביעית, ולמה הקדימו חכמים את זמן איסורו.

ממשיכה הגמרא להקשות: **וּלְהֵךְ לִישָׁנָא נָמִי** – וכן יש להקשות גם על הלשון השניה בדברי אביי בשיטת רבי מאיר **דְּאָמַר אָדָם טוֹעֶה מַשָּׁהוּ** [–זמן מועט], **נֵיכוֹל עַד סוֹף שִׁית** – הלא יש לאוכלו עד זמן מועט לפני סוף השעה הששית, כדי שלא יטעה ויאכל בתחילת השעה השביעית האסורה מן התורה, ומדוע אסר רבי מאיר את כל השעה הששית. ממשיכה הגמרא להקשות: **וּלְפִי** הלשון הראשונה בשיטת **אַבַּיֵי אַלִּיבָּא** [–בשיטתו] **דְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר אָדָם טוֹעֶה בְּחֲצִי שָׁעָה, נֵיכוֹל עַד פַּלְגָא דְּשִׁית** – הלא יש להתיר את החמץ באכילה עד אמצע השעה הששית, חצי שעה לפני זמן איסורו מן התורה.

ממשיכה הגמרא להקשות: **וּלְהֵךְ לִישָׁנָא נָמִי** – וכן יש להקשות גם על הלשון השניה בדברי אביי בשיטת רבי יהודה **דְּאָמַר** [–שאומרים] **אָדָם טוֹעֶה שָׁעָה וְעוֹד מַשָּׁהוּ, נֵיכוֹל עַד סוֹף חֲמֵשׁ** – הלא יש לאוכלו עד זמן מועט לפני סוף השעה החמישית, שעה ומשהו קודם זמן איסורו מן התורה, ומדוע אסר רבי יהודה את כל השעה החמישית באכילה.

מתרצת הגמרא: (**אֶלָּא**) **אָמַר אַבַּיֵי**, אינו דומה דין הכחשה בעדות לדין חמץ, שכן **עֵדוּת מְסוּרָה לְזוּרִיזִים**, שהרי אין אדם בא להעיד עדות נפשות אלא אם כן הוא בקי בשעות, משום שהוא יודע שיחקרוהו בית דין בשבע חקירות. לפיכך לדעת רבי מאיר אין העדים טועים בשעות כלל, או שטועים במשהו בלבד, ולרבי יהודה אינם טועים אלא בחצי שעה, או בשעה ומשהו. אבל איסור **חָמֵץ לְכֹל** אדם הוא **מְסוּר**, וסתם אדם אינו בקי בשעות, ולשיטת רבי מאיר הוא עלול לטעות בשעה אחת, ולשיטת רבי יהודה בשתי שעות. לפיכך הקדימו חכמים את איסור אכילת החמץ לפני זמן איסורו מן התורה בשיעור האמור.

הגמרא מקשה מדין חמץ שבמשנתנו על שיטת רבא בביאור מחלוקת התנאים בעדות: **וּלְדַעַת רָבָא אַלִּיבָּא** [–בשיטתו] **דְּרַבִּי מֵאִיר, דְּאָמַר אָדָם טוֹעֶה שְׁתֵּי שָׁעוֹת חָסֵר מַשָּׁהוּ, מִתְּחִילַּת חֲמֵשׁ לֹא נֵיכוֹל** – הלא יש לאסור את אכילת החמץ מתחילת השעה החמישית, שכן עלול אדם לטעות בשעה השביעית שאסורה באכילת חמץ מן התורה, ולסבור שהיא השעה החמישית ולאכול בה את החמץ, ומדוע התיר רבי מאיר לאוכלו בשעה החמישית. מתרצת הגמרא: בְּחֲמֵשׁ – בשעה החמישית הַחַמָּה עומדת בְּצַד מִזְרָח של הרקיע והצל נוטה למערב, וְאילו בתחילת שֶׁבַע [–השעה השביעית] הַחַמָּה עומדת בְּצַד מַעֲרָב של הרקיע והצל נוטה למזרח, ועל כן אין לחשוש שמא יטעה אדם ויחליף ביניהן. מקשה הגמרא: **אִי הָכִי בְּשֵׁית נַמִּי נֵיכוֹל** – אם כן יש להתיר את אכילת החמץ גם בשעה הששית, שהרי בשעה זו החמה עומדת באמצע הרקיע, ועדיין אינה נוטה לצד מערב, ומאחר שהיא זורחת בראש כל אדם אין הצל נוטה לשום צד, ואילו בשעה השביעית עומדת החמה במערב והצל נוטה למזרח, ומדוע יבואו לטעות ביניהן. מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, שִׁית, יוֹמָא בְּקַרְנָתָא קָאֵי** – בשעה הששית החמה עומדת באמצע הרקיע, בקרן הזווית שבה מתחברים מזרח ומערב, והיא קרובה לנטות גם למזרח וגם למערב, ואי אפשר להבחין להיכן היא נוטה, ועל כן יש לחשוש שמא יטעו בין השעה השביעית לששית.

ממשיכה הגמרא להקשות: **וּלְדַעַת רָבָא אַלִּיבָּא** [–בשיטתו] **דְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר אָדָם טוֹעֶה שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת חָסֵר מַשָּׁהוּ, מִתְּחִילַּת אַרְבַּע לֹא נֵיכוֹל** – הלא יש לאסור את אכילת החמץ מתחילת השעה הרביעית, שמא יטעו בשעה השביעית ויסברו שהיא השעה הרביעית. מתרצת הגמרא: הלא גם בעדות אמר רבי יהודה, שאין אדם טועה בין השעה החמישית לשביעית, שכן בְּחֲמֵשׁ חַמָּה בַּמִּזְרָח וְאילו בְּשֵׁבַע חַמָּה בַּמַּעֲרָב, וְכָל שֶׁכֵּן בְּאַרְבַּע שהיא במזרח, ולא יטעו בין השעה השביעית לבינה. מקשה הגמרא: **אִי הָכִי** – אם כן בְּחֲמֵשׁ **נַמִּי נֵיכוֹל** [–נאכל] חמץ, שכן לא יטעו בין השעה השביעית לבינה, שהרי בחמש חמה במזרח ובשבע היא במערב, כמו שסובר רבי יהודה לענין עדות. מתרצת הגמרא: **תַּרְגְּמָהּ** [–פירש] **אַבַּיֵי אַלִּיבָּא** [–בשיטתו] **דְּרָבָא, עֵדוּת מְסוּרָה לְזוּרִיזִים**, ועל כן אין העדים טועים בין חמש לשבע, ואילו חָמֵץ **לְכֹל מְסוּר**, ואין הכל בקיאים להבחין בין חמש לשבע על פי מקום החמה ברקיע. אבל בין השעה הרביעית לתחילת השביעית ניכר הבדל מקום החמה לכל אדם, ואפילו שיש ביניהן פחות משלש שעות, ועל כן לא אסר בה רבי יהודה את החמץ.

רבא מפרש באופן אחר את שיטת רבי יהודה במשנתנו: וְאולם **רָבָא** עצמו **אָמַר** לתרץ את הקושיא האמורה, מדוע אסר רבי יהודה לאכול חמץ בשעה החמישית, הלא אין אדם טועה בינה לבין השעה השביעית, שאכן **לָאו** הֵיינוּ **דַּעֲלָמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה** – טעמו של רבי יהודה האוסר בשעה החמישית אינו משום חשש טעות בשעות, ואכן מצד חשש זה היה די לאסור את החמץ מתחילת השעה השישית. **אֶלָּא רַבִּי יְהוּדָה לְמַעֲמֵיהּ** – הולך לשיטתו, על פי מה **דְּאָמַר** במשנה להלן (כא), **אֵין בִּיעוּר חָמֵץ אֶלָּא בְּשֵׁרִיפָה. וְהָכְתִיב לֵיהּ רַבָּנַן** – ונתנו לו חכמים **שָׁעָה אַחַת** שהיא השעה החמישית כדי **לְלַקּוֹט בָּהּ עֵצִים** לצורך שריפת החמץ, ועל כן אסרוהו באכילת חמץ במשך כל שעה זו כדי שיהיה לו פנאי לכך. רבינא דוחה את תירוץ רבא: **אִיתֵּיבֵיהּ** [–הקשה] **רַבִּינָא לְרָבָא**, הלא שנינו בברייתא, **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, אִמָּתַי** ביעור חמץ הוא דווקא בשריפה, **שֶׁלֹּא בְּשָׁעַת בִּיעוּרוֹ** – במשך השעה הששית שעדיין לא הגיע זמן ביעורו מן התורה, **אֲבָל** בְּתחילת השעה השביעית שהיא **שָׁעַת בִּיעוּרוֹ** של החמץ מן התורה, **הַשְׁבָּתָתוֹ בְּכָל דָּבָר**, ולאו דווקא בשריפה אלא אף בפירורו וזרייתו לרוח או בהשלכתו לים. ואם כן למה לנו לאסור אכילת חמץ בשעה החמישית ולהטריחו ללקט עצים בשעה זו, הלא בידו להמתין עד לתחילת השעה השביעית ולהשביתו בכל דבר, ולא יהיה לו צורך בעצים.

משום קושיא זו חוזר בו רבא ומתרץ תירוץ אחר: **אֶלָּא אָמַר רָבָא**, אף שביום רגיל אין אדם טועה בין חמש לשבע משום מקום החמה, יש לאסור את אכילת החמץ בשעה החמישית, **גְּזֵרָה מָשׁוּם יוֹם הַמְעוּנָּן** שאין נראית בו החמה, ויבואו לטעות ביום זה בשעה השביעית ולסבור שהיא השעה החמישית. מקשה הגמרא: **אִי הָכִי אֲפִילּוּ בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת נַמִּי לֹא נֵיכוֹל** – אם כן אף מתחילת השעה

המשך בעמוד קעג

הרביעית יש לאסור את אכילת החמץ, גזירה משום יום המעונן, שהרי לדעת רבי יהודה ללא היכר על פי מקום החמה אדם טועה בשלש שעות פחות משהו. מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב פָּפָּא**, שעה **רְבִיעִית זְמַן סְעוּדָה לְכׇל אדם הִיא**, והכל בקיאים בה, ואינם מחליפים אותה בשעה אחרת.

הגמרא מקשה סתירה מדברי רב פפא לדברי ברייתא: **תָּנוּ רַבָּנָן**, **שָׁעָה רִאשׁוֹנָה** של היום היא זמן **הַמַּאֲכָל** של **לוֹדִים** – אומה של אוכלי אדם, ומתוך רעבתנותם הם מקדימים לאכול בתחילת היום. שעה **שֵׁנִיָּה** היא זמן **מַאֲכַל לִיסְטִין** [–גנבים] שאף הם רעבתנים, אך משום שהם ניעורים כל הלילה הם ישנים בשעה הראשונה של היום ואוכלים בשניה. שעה **שְׁלִישִׁית** היא זמן **מַאֲכַל יוֹרְשִׁין** שירשו הון רב, שמקדימים את סעודתם לשעה זו, משום שלא עמלו עליה. שעה **רְבִיעִית** היא זמן **מַאֲכַל פּוֹעֲלִין**. שעה **חֲמִישִׁית** היא זמן **מַאֲכַל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים**. שעה **שִׁשִּׁית** היא זמן **מַאֲכַל כׇּל אָדָם**. מקשה הגמרא: **וְהָאָמַר רַב פָּפָּא** שעה **רְבִיעִית זְמַן סְעוּדָה לְכׇל הִיא**, ולא כדברי הברייתא שזמן סעודת כל אדם הוא בשעה השישית. מתרצת הגמרא: **אֶלָּא אֵיפוּךְ** – הפוך את סדר הדברים בברייתא, וכך יש לשנותה, שעה **רְבִיעִית מַאֲכַל כׇּל אָדָם**, **חֲמִישִׁית מַאֲכַל פּוֹעֲלִים**, **שִׁשִּׁית מַאֲכַל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים**.

הגמרא מביאה את המשך דברי הברייתא, ומבארת אותם: האוכל **מְכָאן** – משעברה השעה השישית **וְאֵילָךְ**, הרי הוא **כְּזוֹרֵק אֶבֶן לַחֲמֶת** [–שק עור], לפי שאין אכילה זו מועילה לגוף כלום. **אָמַר אַבָּיֵי**, **לֹא אָמְרָן** [–לא אמרנו] שלאחר שש שעות אין המאכל מועיל גוף, **אֶלָּא דְּלֹא טָעֲמִים מִידֵי בְּצַפְרָא** – כשלא טעם כלום בבוקר, **אֲבָל** אם **טָעֲמִים מִידֵי בְּצַפְרָא לֵית לָן בָּהּ** – אבל אם טעם משהו בבוקר לא אמרנו זאת, אלא באופן זה מועיל לו המאכל אפילו לאחר שש שעות.

הגמרא חוזרת לדון במחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה בעדות ובחמץ: **אָמַר רַב אַשִׁי**, **כְּמַחֲלוֹקֶת בָּךְ מַחֲלוֹקֶת בְּחָמֵץ**, וכשם שבעדות שיעור הטעות לדעת רבי יהודה גדול יותר משיעור הטעות לדעת רבי מאיר, הוא הדין בחמץ, שלדעת רבי יהודה חושש בו לטעות של שתי שעות, ואילו לדעת רבי מאיר אין חוששים בו אלא לטעות של שעה אחת בלבד. ואף שבין לרבי מאיר ובין לרבי יהודה שיעור הטעות בעדות אינו שוה לשיעור הטעות בחמץ, אין בכך סתירה, כמבואר לעיל. מקשה הגמרא: הלא **פְּשִׁיטָא** [–פשוט] שכך הוא, **וְהֵיכִי דְּךָ דְּאָמְרִינַן** – והרי אלו הם דברי אביי ורבא שהובאו לעיל ביישוב הסתירה שבין שיטות רבי מאיר ורבי יהודה במשנה בסנהדרין לענין עדות, לבין שיטותיהם במשנתנו לענין חמץ. מתרצת הגמרא: **הָא קָא מַשְׁמַע לָן** – דבר זה בא להשמיענו רב אשי, **דִּשְׁנֵיהֶן דְּשָׁנְנָן שְׁנִינָא הוּא** – שהתירוצים שתירצנו לעיל ביישוב הסתירה האמורה הם תירוצים אמיתיים, **וְלֹא תֵּימָא תַּנָּאֵי הִיא** – ואין לומר שמחלוקת תנאים היא בשיטות רבי מאיר ורבי יהודה, שלדעת המשנה בסנהדרין סובר רבי מאיר שאדם טועה בשתי שעות ולדעת רבי יהודה בשלש שעות, ואילו לדעת משנתנו רבי מאיר סובר שאדם טועה בשעה אחת ורבי יהודה סובר בשתי שעות. ומשמיענו רב אשי שלא כן הוא, אלא אין סתירה בין שתי המשניות, כמבואר לעיל.

הגמרא חוזרת לדון בדין הכחשת העדים בשעות: **אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי**, **לֹא שָׁנוּ** במשנה בסנהדרין שאם הכחישו העדים זה את זה בשעה או בשעתיים עדותם קיימת, **אֶלָּא** בְּאופן שהזכירו **שָׁעוֹת** בלבד. **אֲבָל** אם **אֶחָד** מהם **אוֹמֵר** שהיה המעשה **קוֹדֶם הַנֵּץ** [–יציאת, זריחת] **הַחַמָּה**, **וְאֶחָד אוֹמֵר** שהיה **אַחַר הַנֵּץ הַחַמָּה**, **עֵדוּתָן בְּטֵלָה**, שכן אין אדם טועה בין קודם הנץ לאחר הנץ, ואין זו טעות אלא שקר. מקשה הגמרא: הלא **פְּשִׁיטָא** שאין אדם טועה בדבר זה, שהרי זריחת החמה היא סימן מובהק שאי אפשר לטעות בו, ומה הוצרך רב שימי בר אשי להשמיענו דבר זה. מתרצת הגמרא: **אֶלָּא** כך אמר רב שימי בר אשי: **אֶחָד אוֹמֵר קוֹדֶם הַנֵּץ הַחַמָּה**, **וְאֶחָד אוֹמֵר בְּתוֹךְ** [–בתחילת] **הַנֵּץ הַחַמָּה**, **עֵדוּתָן בְּטֵלָה**. שוב מקשה הגמרא: **הָא נָמֵי פְּשִׁיטָא** – הרי גם מה שאין אדם טועה בין קודם הנץ לתחילת הנץ הוא דבר פשוט, ומה הוצרך רב אשי להשמיענו דבר זה. מתרצת הגמרא: **מַהוּ דְּתֵימָא**, **תַּרְוַיְיהוּ חָדָא מִילְּתָא קָאָמְרִי** – שמא תאמר ששניהם אומרים דבר אחד, ולעולם היה המעשה קודם הנץ החמה, **וְהָא דְּקָאָמַר** – ועד זה שאמר